

Zitierhinweis

Pánek, Jaroslav : recension de : Dirk Jacob Jansen, Jacopo Strada and Cultural Patronage at the Imperial Court. The Antique as Innovation. 1: Introduction. Education and Early Experience. Strada as an Imperial Architect, Leiden / Boston : Brill, 2019, dans : Český časopis historický, 2022, 3/4, p. 893-900, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/5a897466459549f4b82fca6f046ff27d>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

látce si lze, ovšem v omezené míře, dohledat ve výběrové bibliografii na konci publikace.

Poutavý, avšak hutný výklad autor rovněž doprovodil pěti desítkami kvalitních černobílých dobových vyobrazení a především patnácti mapami s mimořádnou informační hodnotou. Opominout není možné ani glosář s dobovou terminologií vážící se k dějinám Království uherského na prahu novověku a soupis panovníků Římsko-německé říše, Vysoké Porty, Království uherského, sedmihradských knížat, nejvyšších úředníků zemí Koruny svatoštěpánské a ostrihomských arcibiskupů.

Nelze pochybovat o tom, že jde o dílo zásadního vědeckého významu. Pálffy na stránkách svého pojednání prokázal mimořádně hluboké znalosti maďarských dějin předmoderní doby, které navíc s přihlédnutím k nejnovějším odborným poznatkům nejen maďarské historiografie zasadil do širšího výkladového kontextu přinejmenším jiho- a středoevropského prostoru. Především po koncepční stránce autor svým publikačním počinem vybídl také ostatní středoevropské historiografie k podobně orientovaným pracím. Stranou pozornosti nelze nechat ani jazykovou stránku publikace, neboť právě angličtina jako pomyslná *lingua franca* současnosti podstatným způsobem rozšiřuje čtenářský okruh nejen odborné veřejnosti.

Rostislav Smíšek

Dirk Jacob JANSEN

Jacopo Strada and Cultural Patronage at the Imperial Court. The Antique as Innovation

(= Rulers & Elites. Comparative Studies in Governance, volume 17/1–2)

Leiden – Boston, Brill 2018, XXIII + 1069 s., ISBN 978-90-04-35526-2.

Mnohostranný znalec a sběratel umění, císařský architekt Jacopo Strada (1515–1588), který se narodil v Mantově a zemřel ve Vídni, patří mezi pozoruhodné postavy středoevropské renesance a zprostředkovatele italských kulturních podnětů do zaalpských zemí. I když mu dosavadní literatura věnovala jistou pozornost, celistvé zpracování donedávna chybělo. Tohoto úkolu se po dlouholetém výzkumu ujal nizozemský historik raně novověké kultury Dirk Jacob Jansen, který působí v Gothajském výzkumném centru Univerzity Erfurt. Svým dvousvazkovým dílem co do rozsahu, hloubky znalostí a skvostného ikonografického doprovodu vybudoval Stradovi skutečný vědecký pomník.

Jansen vymezuje specifický typ Stradovy osobnosti především v negativním smyslu: nebyl to renesanční „univerzální člověk“, neboť neměl valný zájem o uměleckou literaturu či o hudbu, ani o poznávání přírody. Nepatřil mezi přední umělce 16. století a jeho intelektuální výkony byly spíše reproduktivní než kreativní; Strada se vyznačoval tím, že shromažďoval, šířil a propagoval myšlenky tvůrců, jež obdivoval právě pro jejich invenci. Jeho vášní se stala historie a kultura antického světa, zejména výtvarné umění, a snaha uplatnit tyto hodnoty ve své současnosti. Své životní poslání prosazoval mnoha způsoby – jako umělec, architekt, učenec a encyklopedický spisovatel, nakladatel a knihkupec, sběratel a obchodník se starožitnostmi, agent a umělecký poradce i dvořan mocných patronů. Jako člověk kosmopolitního založení se pohyboval po Evropě mezi Itálií, Francií, Bavorskem, Rakouskem, Čechami a Moravou, uplatnil se na velmožských dvorech i u císařského dvora.

Různodivnost Stradových činností a rozdílnost jeho působení měla za následek, že byla vždy sledována jen některá z jeho aktivit či působení na určitém místě, což platí také o českém výzkumu. Jansen sám přiznává, že rovnocenné zvládnutí všech oborů Stradovy činnosti se vymyká možnostem jednoho specialisty, nicméně se pokusil shrnout pramenně doložené poznatky o Stradově životě a díle v ucelené monografii. Vyšel ze skutečnosti, že Stradovým záměrem bylo šířit ideje, hodnoty a umělecké formy vrcholné italské renesance, zejména její římské varianty, kterou v mládí vstřebal v prostředí Raffaelova pokračovatele, architekta a malíře Giulia Romana. K vystižení různých forem přenosu těchto italských podnětů v odlišných prostředích využil Jansen sociologické paradigma šíření inovací (*diffusion of innovations*), přičemž se snažil vystihnout podstatné rysy těchto kulturních center, v nichž Strada rozvíjel svou činnost. Významnou oporou se autorovi staly konzultace s předními evropskými a americkými znalci kulturních dějin 16. století, mimo jiné s osobnostmi dobře známými i v oblasti bohemikálních výzkumů jako Nicolette Mout, Robert Evans, Thomas DaCosta Kaufmann a z české strany Eliška Fučíková.

Úvodní přehled dosavadního bádání, který bývá často nudnou parafrází bibliografie, nahradil Jansen rozbořem podobizen Jacopa Strady (od Tiziana) a jeho syna Ottavia (od Tintoretta) a jejich zařazením do vývoje renesančního portrétního umění. Teprve za tento ikonografický pohled připojil úvahu o dosavadních pracích věnovaných Stradovi, a to se zřetelem k oborům, jimž se Strada věnoval, a k otázkám, jež se kolem něho vynořují. Vybočil při tom za rámec odborné literatury směrem k beletrii a zvláštní pozornost věnoval dokonce pozapomenutému

historikovi a romanopisci Josefu Svátkovi jakožto spolutvůrci legendárního obrazu rudolfínské doby.

Více než tisícistránkovou monografii rozdělil Jansen do dvou svazků. V prvním se kromě úvodních partií zaměřil na mládí, vzdělávání a rané zkušenosti svého protagonisty, k čemuž připojil zevrubný výklad o činnosti Jacopa Strady jako architekta v habsburských službách. Druhý svazek věnoval sběratelskému, uměleckému a intelektuálnímu centru, jež si Strada vytvořil ve Vídni, a činnosti antikváře a zprostředkovatele v obchodu uměním. Na závěr zařadil Jansen edici vybraných pramenů (listů, závětí, katalogu rukopisů ve Stradově knihovně), soupis pramenů, literatury a ilustrací. Připojil i dobře strukturovaný rejstřík. Vlastní výklad je rozčleněn do čtyř oddílů, z nichž každý se skládá z několika kapitol a množství podkapitol. Trojstupňová kompozice knihy umožňuje čtenáři poměrně rychlou orientaci v rozsáhlém textu.

Životní dráha Jacopa Strady je pojata v chronologickém sledu, avšak s důrazem na vystižení společenského a uměleckého prostředí, v němž se Strada pohyboval. V mládí je to především Mantova, sídlo Gonzagů, silně ovlivněné tvůrčí aktivitou Giulia Romana. Následuje vyličení studijních cest do Říma, Landshutu a Norimberka, kde navázal kontakty s proslulým německým zlatníkem a grafikem Wenzelem Jamnitzerem, a vstup do služeb augsburského finančního magnáta Hanse Jakoba Fuggera ve čtyřicátých letech 16. století. S tímto mimořádně vzdělaným polyglotem a bibliofilem sdílel Strada zájem o klasická studia, antické památky a sběratelství; s jeho podporou a s využitím univerzálně pojaté fuggerovské knihovny také začal pracovat na ilustrovaném katalogu antických mincí. Důkladná rekonstrukce okruhu, v němž se Strada pohyboval a působil, dokládá, že jednou z nejsilnějších stránek tohoto učenice byla mimořádná schopnost navazovat kontakty s lidmi, kteří měli moc a vliv, takže se mohli stát jeho patrony, i s umělci, kteří se naopak stávali účastníky jeho široké sítě mezinárodních kontaktů.

Největší část monografie je pochopitelně věnována působení Jacopa Strady u habsburského dvora, kam se dostal v roce 1556 a postupně byl zaměstnán ve dvou rozdílných funkcích – nejprve jako císařský starožitník, poté (od 1560) jako císařský architekt. Na vídeňském dvoře se zabýval katalogizací habsburské numismatické sbírky a kritickým posuzováním i zdokonalováním projektů současných umělců (například výzdoba Zlatého sálu a ztvárnění hrobky Maxmiliána I. v Innsbrucku, úpravy vídeňského Hofburgu, pojetí sídla Maxmiliána II. Neugebäude). Strada navrhoval i dekorace k dvorským slavnostem. Znalosti historie a starožitností ho předurčovaly k zajištění specifických služeb, jako byla císařská ikonografická repre-

zentace panovnické dynastie při budování hrobky Ferdinanda I. a Anny Jagellonské v pražské katedrále sv. Víta. Vzhledem k povaze úkolů, jimiž byl pověřován, měl Strada blízko k Ferdinandovi I. a Maxmiliánovi II., ale i k arcivévodovi Ferdinandu Tyrolskému (v té souvislosti Jansen zvažuje, do jaké míry mohl Strada ovlivnit jeho architektonické záměry při budování letohrádku Hvězda).

Kromě služeb Habsburkům – a také bavorskému vévodovi Albrechtu V., pro něhož současně pracoval v Mnichově – si Jacopo Strada udržoval pracovní a obchodní kontakty rovněž s českými a rakouskými velmoži. Na prvním místě stál Vilém z Rožmberka, pro něhož Strada zajistil obrazové publikace (dokumentace Trajánova sloupu v Římě a katalog antických mincí) a jemuž dedikoval svou edici spisu Sebastiania Serlia *Il Settimo libro d'architettura* (Frankfurt nad Mohanem 1575) s majestátním vyobrazením rožmbersko-ursinského znaku. Po prozkoumání zachovaných pramenů (které jsou obecně velmi skoupé na jasná sdělení o Stradově účasti na jednotlivých stavebních projektech) dospěl však Jansen k závěru, že dlouhodobé kontakty mezi Stradou a Rožmberkem se týkaly především literatury a neformálních informací v záležitostech architektury; naproti tomu přímá účast na ztvárnění Rožmberského paláce na Pražském hradě a letohrádku Kratochvíle zůstává v hypotetické rovině.

Právě u Viléma z Rožmberka, který dbal o budování reprezentačních prostor mnohem víc než o vlastní knihovnu, je to poněkud překvapivé, zvláště pokud je správná Jansenova informace, že Rožmberk navštívil Stradův vídeňský dům a prohlédl si tam jeho dokumentaci (bohužel „at some unspecified date“, s. 522). Pramenná situace samozřejmě komplikuje jednoznačné závěry obrovskou mezerovitostí či spíše nahodilostí zachovaných zpráv. Navíc při interpretaci vznikají nové problémy, které jsou důsledkem (u zahraničního autora pochopitelné) neznalosti detailních, avšak nezanedbatelných souvislostí. Jansen se při charakteristice kontaktů mezi českým patronem a vídeňským antikvářem odvolává na údajný list Jacopa Strady Václavu Březanovi, domnělému sekretáři Viléma z Rožmberka z 2. června 1585 (s. 523 a 930). Potíž je v tom, že Březan sekretářem předposledního Rožmberka nikdy nebyl, v roce 1585 mu bylo pouhých sedmnáct let a pobýval s bratrským preceptorem Bartolomějem Němčanským na studiích ve Štrasburku. Je to zdánlivá drobnost, ale z ní vyplývá, že Jansenova kombinace o nějaké formě Březanovy zprostředkovatelské úlohy mezi Vilémem z Rožmberka a Jacopem Stradou (s. 523) se jeví jako nerealistická. Jinými slovy, že i rekonstrukce vztahových sítí na základě krajně neúplných a problematických pramenů naráží na vážná úskalí.

Poněkud jasnější je situace v případě kontaktů s moravským velmožem Janem Šemberou Černohostským z Boskovic, jehož Strada navštívil na jeho zámku v Bučovicích na přelomu let 1583/1584. Při té příležitosti pravděpodobně navrhl obsahovou náplň výzdoby interiérů, zvláště Císařského sálu. V tomto případě shledal Jansen tematické a slohové předlohy v mantovském Palazzo del Te a v benátském Palazzo Ducale; navíc sádrové busty čtyř císařů od Augusta po Marka Aurelia odpovídají modelům, které zajišťoval sám Strada. Rovněž sochařská výzdoba zámku nasvědčuje tomu, že ji na Stradův podnět vykonal některý z jeho vídeňských spolupracovníků.

Na stylovém rozboru je založena také Jansenova hypotéza, že pod vlivem Stradovy prezentace italské architektury vznikl jihomoravský zámek v Drnholci, který patřil Kryštofovi z Teuffenbachu, a rakouský zámek Schwarzenau Reicharda Streina. Přes nedostatek písemných svědectví je zřejmé, že titulární císařský architekt, ač zpravidla nevytvářel samostatné projekty, dokázal prosadit své znalosti antických inspirací a soudobé italské architektury, stejně jako širokou síť svých kontaktů mezi výkonnými umělci. Díky tomu si zajistil značný vliv na utváření renesanční architektury a její výzdoby nejen u habsburského dvora, ale též u zainteresovaných aristokratů v Čechách, na Moravě a v Rakousku.

Strada se jakožto antikvář stal ve své době uznávanou autoritou ve znalosti vizuálních památek antiky, především mincí, v nichž ovšem viděl především jejich ikonografickou stránku – portréty zobrazených osob a průvodní emblematickou jakožto pomůcku k vytvoření představy o minulosti. Doplňkem kresebného zpracování mincovních obrazů byly figurální motivy, monumentální architektura (vítězné oblouky, mosty), válečné scény atd. V úhrnu šlo o ilustraci antických dějin, známých z literárních pramenů, a o systemizaci poznatků na genealogickém principu, s grafickým znázorněním v jednoduchých tabulkách, jaké se v 16. století používaly v historické a kosmografické literatuře.

Stradova antikvářská činnost sledovala několikery cíl. Především šlo o shromáždění, dokumentaci a studium pozůstatků minulosti, což mělo přispět k ocenění slávy zejména římské říše, a to i v návaznosti Svaté říše římské na antickou předchůdkyni. Zároveň mělo dojít k rozšíření těchto poznatků do širší veřejnosti, k čemuž sloužily zejména kresby určené pro knihovnu Hanse Jakoba Fuggera a poté šířené tiskem. Poučení odtud plynoucí se pak mělo stát podnětem pro patроны a další čtenáře k využití antického odkazu v nových architektonických projektech. Dnešní terminologií by bylo možno říci, že se tu spojil badatelsko-ediční a didakticko-aplikační záměr. Jeho prosazení směrem od antiky k renesanci vytvářelo záro-

veň (v souladu s intencemi Hanse Jakoba Fuggera) potenciál pro dobové encyklopedické zpracování této tematiky.

Uplatnění v roli architekta, zejména na dvorech Ferdinanda I. a Maxmiliána II., bylo těsně spjato se snahou využít Stradových expertních znalostí, jež byly shrnuty v jeho knihách kreseb (*libri di disegni*) s dokumentací numismatických a jiných námětů. Jeho úlohou byla poradní činnost, která se uplatnila v návrzích pro mnichovské Antiquarium a vídeňský komplex Neugebäude, pravděpodobně i některých částí Hofburgu. Strada působil jako oficiální nebo neformální konzultant dalších architektů a stavitelských mistrů, kteří byli pověřeni realizací patronových záměrů při budování paláců v italském stylu, zahrad, jezírek, fontán a dalších dekorativních prvků. Strada projednával architektonický záměr se zadavatelem stavby (císařem, knížetem či jiným velmožem), předkládal mu alternativní řešení, svou představu ilustroval ukázkami ze své kolekce, vytvářel další upřesňující kresby či trojrozměrné modely a dodával k nim komentář, navrhoval prostorové řešení, volbu vhodných stavebních materiálů i ztvárnění detailů (okna, fresková výzdoba atd.). Z pozice císařského architekta ve Vídni pak jednal s odpovědnými úředníky a osobami zabezpečujícími provedení staveb.

Podobně si Strada počínal při zajišťování prostoru a dekorací (dokonce i masek a kostýmů) pro velké dvorské slavnosti. Nepůsobil jako umělec, nýbrž jako organizátor a producent, který naplňuje ambice svého patrona. Vždy musel správně porozumět jeho záměrům, projekt dobře naplánovat a zajistit vhodné osoby k jeho realizaci. Stradovou výhodou byla široká síť kontaktů mezi architekty, staviteli a umělci, které bylo možno pro danou práci najmout.

Jakožto znalec antického umění využíval Strada svých kontaktů k obchodním operacím, při nichž získával pro středoevropské zájemce starožitnosti v Itálii, zejména antické mince, medaile a sochy. Zároveň obchodoval s novodobými uměleckými díly, mistrovskými ukázkami uměleckého řemesla a polodrahokamy. Urozeným zákazníkům – Hansi Jakobu Fuggerovi, vévodovi Albrechtu V. Bavorskému, císařům Ferdinandovi I. a Maxmiliánovi II., ale i Vilémovi z Rožmberka – dodával rovněž katalogy s kresbami, jež vznikaly v jeho ateliéru. Byla to alba kreslených mincí, starožitností, erbů či zlatnických výtvorů pojatých v antickém stylu. Obchodní aktivity zahrnovaly také tištěné knihy a mapy, určené jak do okruhu habsburského dvora (včetně úředníků a diplomatů), tak i pro univerzitní profesory, duchovní a širší vzdělaneckou klientelu.

Strada ve svém vídeňském domě, jež nazýval *Musaeum*, shromáždil sbírky starožitností a soudobého umění, knihovnu a ateliér. Dokázal v něm vytvořit speci-

fické dokumentační, informační a obchodní centrum, které zprostředkovávalo kulturní statky a zároveň poznatky o minulosti, stejně jako aktuální myšlenky a podněty, týkající se umění i životního stylu a určené kosmopolitní a intelektuální elitě. Jansen hodnotí Stradovo působení jako projev inovace v několika směrech: šířil zájem o materiální pozůstatky antiky a využití výsledků jejich studia v současné architektuře a umění; prosazoval styl vrcholné římské renesance v architektuře a v dekorativním umění; kladl důraz na vytváření, shromažďování a šíření vizuální dokumentace; podporoval rozmach institucionálního a systematického sběratelství ve středoevropských zemích (Jansen tu používá geografické vymezení „Germany“ /s. 850/, což není zcela výstižné).

V závěrečném souhrnu Jansen aplikuje na své poznatky vlivnou teorii amerického sociologa Everetta Rogerse o šíření a osvojování inovací, poprvé publikovanou již v roce 1962. Podle Rogersovy křivky, která vyjadřuje postupné přijímání inovací v pěti stadiích od inovátorů a raných osvojitelů přes majoritní skupiny až po opozdilce, zařazuje Hanse Jakoba Fuggera a čelné středoevropské panovníky renesanční doby (Ferdinanda I., Maxmiliána II., Ferdinanda Tyrolského a Albrechta V. Bavorského) mezi inovátory, kteří díky svému exkluzivnímu postavení silně ovlivňovali veřejné mínění. Za rané osvojitele pokládá čtveřici Stradových aristokratických patronů, kteří vynikali vysokým společenským postavením, vzdělaností, intelektuálním a kosmopolitním zaměřením: Viléma z Rožmberka, Jana Šemberu z Boskovic, Reicharda Streina ze Schwarzenau a Kryštofa z Teuffenbachu. Tak je tomu ze středoevropského pohledu, kde byly Stradovy náměty něčím novým, zatímco v zemi svého původu, Itálii, se objevily podstatně dříve.

Tato charakteristika je svým způsobem zajímavá, ale snad až příliš vyumělkovaná. Podstatné je, že tendence k přijetí italských podnětů (včetně vztahů k antice) byly v habsburském, ale i v českém prostředí přítomny již před Stradovým příchodem do střední Evropy a že měly i jiné inspirační zdroje, k jejichž recepci došlo při osobních návštěvách Itálie nebo zásluhou dalších italských prostředníků. Jacopo Strada se však stal systematickým zprostředkovatelem, který si zajistil mimořádnou autoritu u císařského dvora a dokázal nabídnout aktualizované antické náměty ve vytríbené a názorně uchopitelné podobě. V tomto smyslu byla jeho zprostředkovatelská role při kulturním obohacování střední Evropy velmi důležitá. S Jansenem lze souhlasit, že mezi zprostředkovateli („agenty“ italského umění) byl postavou nejvýznamnější.

Jansen prozkoumal velmi rozsáhlý soubor pramenů jak tištěných, tak archivních, a to zejména ve fondech rakouských, německých a italských, ale i českých,

francouzských a nizozemských. Jejich výčet podal v závěru díla neobvyklým způsobem v chronologickém pořadí jednotlivých dokumentů vydaných i nevydaných. Tím upozornil na některé neznámé či nedostatečně využívané prameny, například na korespondenci Vratislava z Pernštejna s vévodou Vilémem Gonzagou (1565) ve Státním archivu v Mantově. Pokud se při tom autor v jednotlivinách zmýlil, nesnižuje to celkovou přesvědčivost výkladu. Uznání si zaslouží rovněž Jansenova práce s literaturou v řadě jazyků, včetně vybraných prací českých, s jejichž přiblížením mu patrně pomohli znalci češtiny. Příkladné je pravopisně korektní užívání českých osobních jmen a toponym.

Monografie, která – po mnoha průpravných analytických člancích – původně vznikla jako doktorská disertace na univerzitě v Leidenu (2015), je dokladem vysokých nároků kladených v nizozemském bádání o raném novověku na propojení kulturních dějin s dějinami umění. Tematika kulturního transferu mezi jižní a střední Evropou je zde nazírána západoevropským pohledem, a to natolik zasvěceně, že lze hovořit o prolomení tematické a jazykové bariéry, která se dlouhodobě udržovala na východní hranici německého jazykového prostoru. Už před několika desetiletími se o takový přístup zasadila vynikající nizozemská bohemistka Nicolette Mout a u konkrétního tématu k tomu přispělo i české kunsthistorické bádání o rudolfínské době. Je potěšitelné, že dokladem postupujícího propojení českého výzkumu se západoevropským je i tato – textově a ikonograficky – neobyčejně zdařilá kniha.

Jaroslav Pánek

Daniela TINKOVÁ

Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století

Praha, Argo 2021, 498 s., ISBN 978-80-257-3524-4.

„Tělo je oděvem duše, a zakouší-li v něm duše nekonečné utrpení, protože je jí příliš úzký a na všech místech tlačí, je snad zločinem svléknout tento šat a obléci si v jiném světě nějaký lepší, který bude větší a hezčí? Kdo říká, že si člověk nesmí odejmout život? Zjevené to nebylo.“ Tímto pozoruhodným úryvkem ze soukromých zápisků mladého kněze Jakoba Böhma uzavírá historička Daniela Tinková monografii o dekriminální sebevraždy v 17.–19. století. Heuristicky i autorsky se na knize dále podílela Tereza Liepoldová, nadějná historička medicíny nejmladší badatelské